

De familie in de geschiedenis van de psychiatrie

G. J. VAN DER PLOEG

BESPROKEN BOEKEN

Gijswijt-Hofstra, M., & Porter R. (red.). *Cultures of Psychiatry and Mental Health Care in Postwar Britain and the Netherlands*.

Rodopi 1998, 327 p., f 50,-.

Ban, T.A., Healy, D., & Shorter, E. *The Rise of Psychopharmacology and the Story of C.I.N.P.*

Animula 1998, 448 p., f 75,-.

Healy, D. *The Antidepressant Era*.

Harvard University Press 1997, 317 p., f 105,-.

Winchester, S. *De gekwelde woordenaar – Een verhaal over moord, waanzin en de liefde voor woorden*. (Vertaling van 'The Surgeon of

Crowthorne' door Peter Out.)

Atlas 1999, 255 p., f 39,90.

Met de geschiedschrijving van de Nederlandse psychiatrie gaat het de laatste jaren steeds beter, onder meer door het werk van historici zoals Joost Vijsselaar en Gemma Blok. Toch houd ik een lichte voorkeur voor de Britse veelschrijver Roy Porter en de briljante Canadese historicus Edward Shorter, die tijdens het 27e Voorjaarscongres van de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie inging op de grote vragen in de geschiedenis van de psychiatrie. Minstens zo opmerkelijk is de kritische studie over de opkomst van de antidepressiva door de Engelse historicus David Healy. Als psychiater ben je echter ook erg geïnteresseerd in leerzame en mooie gevalbeschrijvingen, maar juist daarin schieten historici nogal eens tekort. Daarom wil ik dit essay besluiten met de voorbeeldige casus die de Engelse journalist Simon Winchester beschreef in *The Surgeon of Crowthorne*.

De beoefening van de psychiatrie blijkt sterk afhankelijk van culturele en maatschappelijke processen. Een uitstekend overzicht van de recente psychiatrie is te vinden in *Cultures of Psychiatry and Mental Health Care in Postwar Britain and the Netherlands*. Daarin snijden achttien Britse en Nederlandse auteurs brandende kwes-

ties aan over de naoorlogse psychiatrie, zoals het experiment Dennendal (Ido Weijers), het gebruik van LSD in de therapie (Stephen Snelders), de 'antipsychiatrische' ideeën van R.D. Laing en J. Foudraine (Colin Jones), die zich opwierpen als redders van schizofrenen, de moeizame relatie tussen het eeuwenoude gesticht Bethlem en de universiteitskliniek Maudsley in Londen (Keir Waddington), en de frustrerende vredesoperaties en het in vergelijking met elders grote aantal psychologen in dienst van het Nederlandse leger (Hans Binneveld).

GEZIN

De interessantste bijdrage vind ik *Anti-Psychiatry and the Family: Taking the Long View*, waarin Roy Porter de ideeën uit de tijd van de antipsychiatrie over de ziekmakende invloed van het gezin probeert toe te passen op beroemde psychiatrische gevallen uit de negentiende eeuw. Het meeste daarvan beschreef hij eerder in *A Social History of Madness* (1987). Een fameuze casus is John Perceval (1803-1876), die op zijn 27e voor het eerst voorspellende religieuze visioenen krijgt, waarbij hij tevens stemmen hoort. In 1832

laat zijn broer hem opnemen in het gesticht Brislington bij Bristol. Aanvankelijk realiseert Perceval zich niet dat hij in een inrichting zit. Hij meent dat het de woning is van een vriend van zijn vader. Na een verblijf in Ticehurst, een gesticht voor de rijken, laten de artsen hem in 1834 gaan. Sindsdien is hij weliswaar altijd een moeilijk mens gebleven, schrijft Porter, maar psychotisch is hij nooit meer geweest.

Behalve zijn gestichtservaringen, door Perceval zelf uitvoerig geboekstaafd in *A Narrative of the Treatment Received by a Gentleman, During a State of Mental Derangement* (1838-1840), zijn de gebeurtenissen met betrekking tot de dood van zijn vader vermeldenswaard. Zijn vader was Spencer Perceval, de Engelse Tory-premier, die in 1812 werd vermoord toen hij het Lagerhuis wilde binnengaan. John is negen jaar als dit gebeurt. De berispingen en vernederingen in het gezin na de dood van zijn vader en zijn mislukkingen nadien werden volgens Porter later psychotisch verwerkt: 'Ik ben de laatste hoop van een adellijke familie ... Ik ben de verlosser van de verlost van de Heer.'

Nieuw is wat Porter schrijft over Richard Dadd (1817-1886), die in 1843 zijn vader vermoordt omdat hij denkt dat deze niet zijn echte vader is en omdat hij vermoedt dat deze zijn nageslacht wil vernietigen. Dadd wordt beschouwd als de beroemdste kunstenaar van Bethlem uit de negentiende eeuw, die later naar het Broadmoorgesticht voor Criminele Krankzinnigen wordt overgeplaatst als dit instituut in 1863 voor het eerst zijn deuren opent. Tot aan zijn dood meent Dadd beïnvloed te worden door Osiris en andere Egyptische geesten. Dadd verblijft het grootste deel van zijn leven in het gesticht, waar hij huiveringwekkende, van geweld en spanning doortrokken schetsen over menselijke hartstochten produceert. Hij is nooit hersteld.

Op zijn dertiende jaar krijgt zijn artistieke gave voor het eerst serieuze aandacht. Vooral zijn vader ziet veel in de poëtische verbeelding van Richards schilder- en tekentalent. Als student

wint Dadd prestigieuze prijzen aan de Koninklijke Academie. Shakespeare-scènes zoals in *A Midsummer Night's Dream* inspireren zijn verbeelding het meest.

Vanaf 1843 ontwikkelt hij een floride psychose, nadat hij eerst vele verre oorden heeft bezocht. Hij raakt bevreesd achtervolgd te worden door geesten die zich vermommen als bekenden, wat later in de psychiatrie bekend zou worden onder de naam Capgras-syndroom. In datzelfde jaar doodt hij zijn vader, vlucht naar Frankrijk, en komt een jaar later in Bethlem terecht. Bij Dadd zou men in onze tijd ongetwijfeld de diagnose paranoïde schizofrenie stellen.

Naar aanleiding van een paar schilderijen op een tentoonstelling in 1857 noemde de *Manchester Guardian* Dadd een voorbeeld van een schilder bij wie een hersenstoornis bevorderlijk was voor de verbeelding. Enerzijds zwaait Porter de arts van Dadd lof toe omdat deze de patiënt vriendelijk bejegent. Anderzijds oefent hij kritiek op hem uit, omdat deze geen enkel oog voor het gezin als ziekmakende factor zou hebben gehad. Dat verwijt klinkt anachronistisch. Ernstiger is het feit dat Porter zelf verzuimt die ziekmakende factoren nader te bespreken. Verder is het jammer dat Porter de opvattingen van Shorter onvermeld laat, die in *The Making of the Modern Family* (1975) en in *A History of Psychiatry* (1997) de betekenis van de veranderde gezinsconstellaties in de negentiende eeuw als mogelijke verklaring voor de toename van psychiatrische opnames noemt.

Moderne, biologisch ingestelde psychiaters zijn sterk geïnteresseerd in de familie, maar dan vooral met het oog op genetica en erfelijkheid van psychiatrische stoornissen. Een prachtige case is de Deense psychiater Mogens Schou (1918), in wiens familie het ritselt van de manisch-depressieven. Het maakte hem tot een van de fanatiekste lithiumonderzoekers ter wereld. Dat Schou zelf regelmatig manisch was en een broer had die jaarlijks een ernstige depressie doormaakte, is volstrekt nieuw.

BIAS

De volgende twee boeken van het rijtje gaan over de recente geschiedenis van de psychofarmaca. *The Rise of Psychopharmacology and the Story of CINP*, gepubliceerd ter gelegenheid van het 40-jarig bestaan van het Collegium Internationale Neuro-Psychopharmacologicum, bevat ruim tachtig persoonlijk getinte verhalen van toponderzoekers op het gebied van de psychofarmaca. Met *The Antidepressant Era* deed David Healy internationaal veel stof opwaaien door zijn prikkelende relaas over de geschiedenis van de medicamenteuze behandeling van depressies gedurende de laatste veertig jaar. Zou het inderdaad waar zijn dat de psychiatrische ziektebeelden van onze tijd voor een groot deel in het leven zijn geroepen door de industrie, zoals Healy betoogt? Bij 'ontdekking' van nieuwe psychiatrische ziekten was ik tot nog toe meer geneigd aan het samenspel van patiënt en arts te denken.

Het kan inderdaad niet worden ontkend dat voor de introductie van nieuwe psychofarmaca de farmaceutische industrie van cruciale betekenis is geweest. Het verklaart ten dele waarom lithium zo laat ingang vond. Commercieel was lithiumzout oninteressant, aangezien geen industrie er patent op had. De ontdekking van lithium voor de acute behandeling van manische episodes en ter voorkoming van terugval van depressie én manie is overigens een duidelijk voorbeeld van *serendipiteit*.

In 1949 maakte de Australische psychiater John Cade voor het eerst melding van het kalmerende effect van lithiumzout bij manische patiënten. Op instigatie van de Deense hoogleeraar psychiatrie Eric Strömgen kon Schou in de jaren vijftig het antimanische effect van lithium in een gedeeltelijk dubbelblind onderzoek bevestigen. Bovendien toonde hij in een gecombineerd onderzoek met Zwitserse en Tsjechoslowaakse wetenschappers aan dat met lithium de kans op terugval bij manisch-depressieve en depressieve patiënten tot eenderde daalde en bij schizoaffectieve patiënten tot de helft.

Dat lithium pas in de jaren zeventig ingang vond in Engeland en Amerika wijt Schou aan sceptici zoals de Britse psychiater Michael Shepherd uit de Maudsley-kliniek, die Schous objectiviteit in twijfel trok. In het vuur van zijn betoog vermeldde Schou in 1966 tijdens een wetenschappelijke bijeenkomst in Göttingen behalve zijn onderzoeksresultaten tevens de dramatische verbetering van zijn broer. Shepherd vond dat Schous wetenschappelijke blik vertroebeld was door een bias. Door deze persoonlijke betrokkenheid namen de Engelse psychiaters zijn resultaten niet langer serieus.

Vanwege de weerstand van de Britten en Amerikanen én om mondiaal lithiumtherapie beschikbaar te krijgen voor manisch-depressieven, besloot Schou tot een dubbelblind onderzoek bij patiënten die minstens een jaar met lithium waren behandeld. Schou aarzelde omdat in de onderzoeksopzet de helft van de patiënten zonder dit te weten met lithium moest stoppen en een placebo kreeg met als mogelijk risico *suïcide*. Besloten werd patiënten die achteruitgingen uit het onderzoek te halen en zo nodig opnieuw de juiste behandeling te geven. Reeds na zes maanden waren de resultaten dermate duidelijk dat het onderzoek kon worden gestaakt. Lithium bleek duidelijk superieur aan placebo.

BROADMOOR

In het geval van de Amerikaanse legerarts William Chester Minor (1834-1920), die 38 jaar lang in Broadmoor was opgesloten na de moord op een nietsvermoedende stoker op weg naar diens werk in een Londense bierbrouwerij, speelt de familie juist een positieve rol, namelijk bij zijn terugkeer naar Amerika. Zijn broer Alfred haalt Minor persoonlijk op. Maar ook het feit dat de moeder van de toenmalige minister van Binnenlandse Zaken Winston Churchill zelf Amerikaanse was, werkte bevorderlijk voor Minors repatriëring. Op 6 april 1910 gaf Churchill toestemming.

De *Economist*-journalist Simon Winchester plaatst zijn uitstekend gedocumenteerde studie *The Surgeon of Crowthorne* in het licht van het ontstaan van de *Oxford English Dictionary* (OED). Hoewel Winchester er soms lelijk naast zit door bijvoorbeeld te beweren dat Emil Kraepelin (1856-1927) de manisch-depressieve ziekte beschouwde als het gevolg van een tekort aan lithium, wat inhoudelijk en historisch apert onjuist is, presenteert hij een jaloersmakende gevalsbeschrijving van Minor die ruim aandacht verdient in de psychiatrie.

Een populaire mythe wil dat een van de meest opmerkelijke gesprekken uit de moderne literaire geschiedenis plaatsvond in het Engelse dorpje Crowthorne in Berkshire op een kille en mistige herfstnamiddag in 1896. Na een jarenlange correspondentie bezoekt James Murray (1837-1915), redacteur van de OED, eindelijk de meest toegewijde medewerker van zijn woordenboek: de mysterieuze dr. Minor. Omdat Minor niet ingaat op Murrays veelvuldige uitnodigingen om naar Oxford te komen, besluit Murray naar Crowthorne af te reizen. Na een idyllische tocht per trein door het landelijke Berkshire wordt Murray door een statige bediende binnengeleid in een met boeken gevulde studeerkamer. Daar meent hij oog in oog te staan met dr. Minor, maar het blijkt de directeur van het roemruchte Broadmoorgesticht voor Criminele Krankzinnigen te zijn. Pas nu begrijpt Murray dat deze vrijwilliger een ongeneeslijke gevaarlijke gek is die vanaf 1872 in Broadmoor zit.

In een vlaag van paranoïdie had Minor de 34-jarige stoker George Merritt in het ongere Londense Lambeth Marsh met pistoolschoten om het leven gebracht. Drie maanden daarvoor had hij nog bij Scotland Yard geklaagd dat militante Ieren 's nachts zijn kamers binnendrongen om hem te vergiften en seksueel te pakken te nemen. Maar de politie nam zijn verhaal niet serieus omdat het zo krankzinnig klonk.

Winchester ontdekt dat Murray en Minor elkaar reeds zes jaar eerder en nog tientallen keren daarna hebben gesproken. Overigens was

Murray voor zijn eerste ontmoeting wel degelijk en al zeer lang op de hoogte van Minors geestesziekte. Gefascineerd legt de auteur de twee curieuze woordenboekmakers op de divan, beiden behept met een bijna ziekelijke hartstocht voor woorden. Om die reden is de Nederlandse titel met het neologisme *woordenaar* een duivelse vondst, alsof die bedacht is door een geestige schizofreen. Het meest imposant is echter de blik die de lezer wordt gegund in de getourmenteerde ziel van dr. Minor, bij wie men thans ontegenzeggelijk de diagnose paranoïde schizofrenie zou stellen.

PENIS

Meer dan twintig jaar lang stuurt Minor duizenden strookjes naar Oxford met definities van woorden met bijpassende citaten, maar in 1901 raakt zijn productie definitief in het slop. De climax die kort daarop volgt, staat beschreven in 'De wreedste snee', op pagina 201, op een moment dat je al niets dramatisch meer verwacht. Op 3 december 1902 stormt dr. Minor's morgens om 10.55 uur naar de benedenpoort van Blok 2: 'Jullie kunnen beter meteen de dokter roepen! Ik heb mezelf verwond!' Hij blijkt zijn penis te hebben geamputeerd.

Het is alsof Freud of een of andere Griekse tragedieschrijver een akelige grap heeft uitgehaald. Toch spreken hier de feiten. Van de weeromstuit slaat Winchester aan het speculeren. Achter deze gruwelijke daad vermoedt hij de hand van Murray. Nog maar kort tevoren was de zendelingenzoon Minor plotseling bekeerd, volgens de schrijver wellicht als gevolg van de gesprekken die Murray met hem had. Minor zou zich schuldig hebben gevoeld over zijn psychotisch getinte seksuele belevingen en buitensporige masturbatiegewoonte. Of misschien tobde hij over het feit dat hij in het begin van de jaren tachtig iets gehad heeft met de weduwe van de man die hij had vermoord. Dat nu lijkt erg onwaarschijnlijk. Eliza Merritt bezocht hem inderdaad, in 1879 en daarna nog een paar keer,

maar zij raakte aan de drank en stierf aan een leveraandoening. Dat was inmiddels al wel twintig jaar geleden.

Nee, de verklaring moet naar mijn idee veel eerder in de hardnekkige psychiatrische stoornis van Minor worden gezocht. Net als de rechter uit Dresden Paul Daniel Schreber (wiens *dementia paranoides* Freud veel te eenzijdig interpreteerde) meent Minor in zijn psychose voortdurend te worden achtervolgd en 's nachts door mannelijke kwelgeesten seksueel te worden bezeten.

Bovendien vertelt hij Murray dat hij 's nachts met een vliegtuig (!) naar Constantinopel wordt ontvoerd om de liefde te bedrijven met vulgaire vrouwen en kleine meisjes. Op grond van dit soort ideeën én de gedachte dat zijn lid almaar groter werd, lijkt me zijn bizarre actie beter te verklaren.

In romantische bevlogenheid vraagt Winchester zich in het voorlaatste hoofdstuk af of Minor ook zo gedreven bezig zou zijn geweest aan het Grote Woordenboek als hij behandeld was in een milder therapeutisch klimaat met moderne psychofarmaca zoals quetiapine of risperidon. Hij meent van niet. De duizenden strookjes hadden volgens hem voor Minor de functie van een medicijn. 'Je moet toch op een vreemde manier dankbaar zijn dat zijn behandeling nooit goed genoeg was om hem van zijn werk af te leiden. Van de doodsangsten die hij tijdens die vreselijke nachten in het gesticht moet hebben uitgestaan, hebben we allemaal

profijt gehad, voor altijd. Hij was gek, en daarom hebben wij reden tot blijdschap', betoogt Winchester. Het lijkt me een nogal merkwaardig standpunt.

Na 38 jaar Broadmoor mag Minor naar Amerika terug, waar hij terechtkomt in het St. Elizabeth's Hospital in Washington, hetzelfde gesticht waar hij vóór zijn vlucht naar Europa verbleef. Zijn symptomen zijn nooit verdwenen, maar in 1919 wordt hij door toedoen van een neef overgeplaatst naar een bejaardentehuis, waar hij in 1920 op 85-jarige leeftijd aan een bronchopneumonie overlijdt. In 1927 is de twaalfdelige *Oxford English Dictionary* na zeventig jaar eindelijk voltooid.

De geschiedenis van de psychiatrie is stimulerend voor wie zich bewust is van de betekenis van de psychiatrie in de huidige sociale en culturele context, maar zij is zeer zeker ook van belang voor het dagelijkse werk van de psychiater voorzover zij het alledaagse van de kliniek met het bijzondere, het menselijke met het onmogelijke, de patiënt met zijn biologische wortels, en de particuliere persoon met zijn familieachtergrond verbindt.

Het artikel werd voor publicatie geaccepteerd op 19-4-1999.

G. J. VAN DER PLOEG is als psychiater verbonden aan het Delta Psychiatrisch Ziekenhuis te Poortugaal en recensent voor *NRC Handelsblad* en het dagblad *Trouw*.